

این دو بی‌تی را حکیم عمر خیام نیشابوری سروده است. نگاهی گذرا به تاریخ ایران و آثار برجای مانده از پیشینیان نشان می‌دهد که از میان صدها و هزاران کاخ و کوشک شکوهمند و پرزرق و برقی که شاهان و حکمرانان برای خود ساختند، تنها شمار اندکی از آنها به جای مانده است و از میان این شمار اندک نیز، تعداد کمی از آنها که به زمان ما نزدیک‌تر بوده‌اند، صحیح و سالم مانده‌اند؛ بقیه ویران و نیمه ویران هستند.

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو

بر درگاه او شهان نهادندی رو

دیدم که بر کنگرشاش فاخته‌ای

بنشسته همی گفت که کو کو کو کو؟
با این حال، حساب معماران و هنرمندانی که این‌کاخ‌ها را بنا کردند و هنرها یا فنونی که در آنها به کار گرفته شده، از حساب صاحبان‌شان جداست؛ از آنجا که این دست بناها با صرف هزینه‌های هنگفت ساخته می‌شدند و بهترین معماران و هنرمندان هر عصر برای ساخت‌شان گرد هم می‌آمدند، آنها را باید از بهترین نمونه‌های معماری ایرانی به شمار آورد؛ چندان که امروزه نیز از بزرگ‌ترین سرمایه‌ها و جاذبه‌های گردشگری ایران محسوب می‌شوند. این بار بعضی از کهن‌ترین، بزرگ‌ترین، مهم‌ترین و زیباترین کاخ‌های تاریخی ایران از دوره هخامنشی تا پایان دوره قاجار اختصاص دارد. از ۱۵ کاخی که در اینجا از آنها یاد می‌کنیم، هفت کاخ (یا مجموعه کاخ) در فهرست میراث فرهنگی جهان به ثبت رسیده‌اند و این خود گویای ارزش‌های تاریخی، هنری، معماری و دانش و تجربه به کار رفته در آنهاست.

مروذشت؛ تخت جمشید

تخت جمشید معروف‌تر از آن است که نیاز به معرفی داشته باشد. ساخت این کاخ که اکنون بقایای آن در صفه‌ای به وسعت ۱۲۵ هزار متر مربع پراکنده شده است، در زمان سلطنت سومین شاه هخامنشی، یعنی داریوش اول آغاز شد و تقریباً به مدت ۲۰۰ سال تا پایان دوره هخامنشی، ساخت بناهای مختلف در آن ادامه داشت.

تخت جمشید، تختگاه تشریفاتی هخامنشیان بود و خصوصاً در نوروژ، شاهان این سلسله نمایندگان ملت‌های تابع خود را در آن به حضور می‌پذیرفتند و هدایای‌شان را دریافت می‌کردند.تخت جمشید از بناهای متعددی مانند دروازه ملل، آپادانا، کاخ صد دروازه، کاخ هدیش، کاخ تچر، کاخ سه دروازه، حرمسرا و خزانه تشکیل شده اما نکته جالب اینجاست که ماهیت بعضی از کاخ‌ها و بناهای موجود در آن هنوز به طور دقیق شناخته نشده است و از این آثار با نام‌هایی مانند کاخ‌های «ج» و «چ» و «د» نام می‌برند.

اصفهان؛ عالی قاپو

کاخ عالی قاپو در میدان نقش جهان اصفهان قرار دارد و در زمان شاه عباس اول صفوی و جانشینانش، مرکز فرمانروایی دولت صفوی و جایگاه پذیرایی از سفیران خارجی بود. در آن زمان ساخت بنایی شش طبقه با مصالحی از قبیل چوب ، آجر ، گچ و آهک یک شاهکار بزرگ معماری به شمار می‌آمد و آن را در جایگاه یک آسمان خراش قرار می‌داد.

شاه عباس در سفری که به نجف اشرف داشت، دروازه قدیمی بارگاه حضرت علی(ع) را تعویض کرد و دروازه قدیمی را به اصفهان آورد و در ورودی کاخ عالی‌قاپو نصب کرد و احتمالاً به همین علت بود که این کاخ را علی قاپو (دروازه علی) خواندند و بعداً به عالی قاپو (دروازه عالی) تغییر نام داد.
زیباترین بخش این کاخ تالار موسیقی آن است که تزئینات گچ بری آن علاوه بر زیبایی موجب طنین زیباتر اصوات موسیقی می‌شود. بعضی پژوهشگران بر این باورند که ایوان معروف عالی قاپو چند دهه پس از ساخت این بنا به آن افزوده شده است.

پاسارگاد؛ کاخ‌های کوروش

پاسارگاد به معنای اردوگاه پارسیان است. اینجا همان جایی است که کوروش در نبرد سرنوشت‌ساز، آخرین شاه دولت ماد را شکست داد و امپراتوری هخامنشی را بنیان نهاد. او این نقطه را به عنوان پایتخت خود برگزید و کاخ‌هایش را در آن بنا کرد.

اکنون در پاسارگاد بقایای دو کاخ مربوط به زمان کوروش دیده می‌شود که هر دو همراه با سایر آثار موجود در این منطقه در فهرست میراث فرهنگی جهان ثبت شده‌اند.
نخسبیین آنها کاخ بار عام است که با حدود ۲۵۰۰ متر مساحت جایی برای ملاقات کوروش با مقامات ملل مختلف تحت فرمانروایی هخامنشیان بوده است.

دیگر کاخ موجود در پاسارگاد کاخ اختصاصی است که اقامتگاه کوروش بوده و حدود ۱۳۰۰ متر از آرامگاه او فاصله دارد. کاخ‌های پاسارگاد در طول زمان آسیب فراوان دیده‌اند اما یکی از مهم‌ترین علل ویرانی آنها این است که در قرن هفتم هجری با استفاده از مصالح سنگی این کاخ‌ها مسجد و کاروانسرابی را در پاسارگاد بنا کردند.

شوش؛ آپادانای داریوش

امپراتوری هخامنشی (سده ششم تا سوم پیش از میلاد) دارای سه پایتخت در تخت جمشید، شوش و هگمتانه بود. از این میان، شهر شوش در خوزستان به عنوان تختگاه و مسکنی شاهان هخامنشی مورد استفاده قرار می‌گرفت و کاخ‌های سلطنتی بزرگی در آنجا ساخته شد.

آشنایی با زیباترین کاخ های ایرانی

سپس به قزوین منتقل شد و نهایتاً به اصفهان رفت. یکی از آثار تاریخی قزوین که یادگاری از پایتختی این شهر در زمان شاه تهماسب اول صفوی است، کاخ چهل ستون است. این کاخ، تنها باقیمانده ارگ سلطنتی آن دوران است که از گزند حوادث روزگار در امان مانده و نسبت به کاخ چهل ستون اصفهان چند ۱۰ سال قدیمی‌تر است. با این حال هم ساختار معماری آن و هم تزئیناتش به نسبت چهل ستون اصفهان آسیب‌های بیشتری را متحمل شده است. این عمارت که در میانه باغ بزرگی قرار گرفته، در دوران قاجار توسط سعد السلطنه فرماندار قزوین مرمت شد و به عنوان مرکز حکومتی مورد استفاده قرار گرفت. اما در دوره پهلوی کارکرد حکومتی خود را از دست داد و اکنون جایگاه موزه خوشنویسی است.

سروستان فارس؛ کاخ بهرام گور

هرچند شهر سروستان در استان فارس، امروزه شهری کوچک و آرام است اما در دوره ساسانیان یکی از مهم‌ترین شهرهای جنوب ایران بود و جای تعجب نیست که یکی از سالم‌ترین کاخ های بازمانده از این دوره را در سروستان مشاهده کنیم.

به درستی معلوم نیست که این کاخ در چه مقطعی از دوره ۴۰۰ ساله ساسانی ساخته شده است اما بعضی منابع تاریخی آن را به بهرام پنجم معروف به بهرام گور نسبت داده‌اند و چون کاخ سروستان، کاخ نسبتاً کوچکی است، عده‌ای از پژوهشگران این گمان را مطرح کرده‌اند که این کاخ احتمالاً به صورت موقت و در ایام شکار مورد استفاده شاه یا شاهان ساسانی بوده است. کاخ سروستان از لاشه سنگ و ملات به وسعت ۱۶۰۰ متر مربع ساخته شده و دارای دو ایوان و یک تالار مرکزی با کنبندی بزرگ است. مهارت و ظرافتی که در کاربرد طاق‌ها و قوس‌های این کاخ به کار گرفته شده، موجب شده است که از آن با عنوان «کاخ طاق نماها و قوس‌ها» یاد شود.

و یخبندان‌های طولانی و زلزله‌های بی دربی صدمات زیادی دیده است. این ایوان ۱۲ متر عرض، ۱۸.۵ متر ارتفاع و ۲۷ متر عمق دارد و نشان می‌دهد که معماری دوره ساسانی برای ساختن سازه‌های عظیم به چه حدی از پیشرفت رسیده بود. در کنار ایوان خسرو، ساختمان‌ها و تالارهای دیگری مربوطه به دوره ساسانی وجود دارد که چه به عنوان جایگاه پذیرایی و استراحت و چه به عنوان فضاهای خدماتی کاربرد سلطنتی داشته‌اند و در واقع جزئی از معبد و آتشکده آذرگتسب نیستند.

تهران؛ کاخ گلستان

هسته اولیه کاخ گلستان در دوره شاه عباس صفوی و با ساخت یک چهارباغ در این محل شکل گرفت و بعدها کریم خان زند یک‌دست دیوانخانه و خلوت‌خانه در این محوطه ایجاد کرد.

هنگامی‌که تهران به وسیله آغا محمدخان قاجار به پایتختی برگزیده شد، کاخ گلستان در مقام جایگاه سکونت و حکمرانی شاهان قاجار قرار گرفت و تا پایان این دوره این وضعیت را حفظ کرد. کاخ گلستان مجموعه‌ای از کاخ‌ها و عمارات مختلفی است که در دوره شاهان مختلف، خصوصاً فتحعلیشاه و نادرشاه ساخته شده‌اند و تلفیقی از معماری ایرانی و معماری اروپایی در سده هجدهم و نوزدهم میلادی را به نمایش می‌گذارند.

افزون بر اینها، در تمام بناهای کاخ گلستان اسناد و اشیای تاریخی و آثار هنری نفیس نگهداری می‌شود. این آثار عبارتند از هزاران برگه از مکاتبات و مراسلات دوره قاجار؛ ده‌ها تابلوی نقاشی از بزرگ‌ترین نقاشان ایرانی و اروپایی در سده نوزدهم و بیستم میلادی؛ مبلغان، ظروف، فرش‌ها، اشیای زینتی و دیگر اثاثیه مورد استفاده دربار قاجار و نیز هدایای نفیسی که از سوی سران دیگر کشورها مانند ناپلئون بناپارت، ملکه ویکتوریا و تزارهای روس به شاهان قاجار هدیه شده است.

اصفهان؛ کاخ هشت بهشت

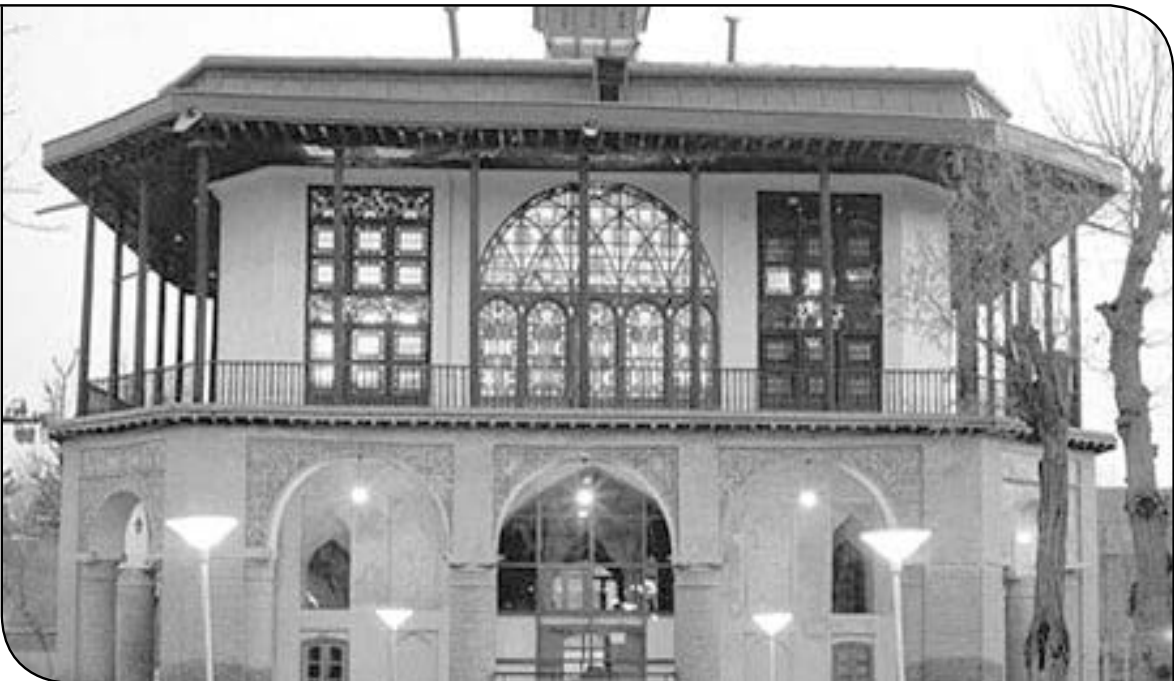
کاخ هشت بهشت اصفهان از آثار دوره شاه سلیمان صفویه است که حدود ۴۵۰ سال پیش در حاشیه خیابان چهارباغ اصفهان ساخته شد. می‌گویند این کاخ هشت گوش دو طبقه، سکوتگاه هشت تن از زنان محبوب شاه سلیمان بوده است.

گردشگران اروپایی که کاخ هشت بهشت را دیده‌اند در وصف زیبایی آن و خصوصاً تزئینات نفیس و چشم نوازش سخن بسیار گفته اند. در دوره قاجار این تزئینات تا حد زیادی آسیب دیدند اما در دوره معاصر تا حد امکان مرمت شدند. همچنین باغ بزرگی که یک زمان دوردادور کاخ هشت بهشت را فراگرفته بود، از میان رفته و امروزه جای خود را به یک پارک بزرگ داده است.

شیراز؛ عمارت کلاه فرنگی

عمارت کلاه فرنگی شیراز به شکوه و بزرگی کاخ‌های صفویه یا حتی قاجاریه نیست و بلکه بازتابنده خلق و خوی ایلیماتی و مردمداری صاحبش، کریم خان زند است. این عمارت تاریخی که میان باغ نسبتاً کوچکی در مرکز شهر شیراز قرار گرفته، بازمانده باغ بزرگ‌تری به نام باغ نظر است که در زمان زندیه، مرکز حکومتی شیراز محسوب می‌شد.

کریم خان در عمارت کلاه فرنگی که به سبک عمارت هشت بهشت اصفهان به صورت هشت گوش ساخته شده است، سفیران خارجی را به حضور می‌پذیرفت و از آنان پذیرایی می‌کرد. حتی بعد از مرگ نیز، پیکر او را در همین عمارت به خاک سپردند اما آغا محمد خان قاجار به خاطر کینه‌ای که از خاندان زندیه به دل داشت، همین که به سلطنت رسید، استخوان‌های او را از قبر خارج و در زیر یکی از پلکان‌های کاخ گلستان تهران دفن کرد. اکنون عمارت کلاه فرنگی جایگاه موزه پارس است و آثار تاریخی و هنری متنوعی — از جمله مربوط به دوره زندیه — در آن به نمایش درآمده است.

کلات نادری؛ قصر خورشید

نادرشاه افشار یکی از جنگاورترین مردان ایران و از نامدارترین چهره‌های جهان در جنگاوری و جهانگشایی است. او کسی است که موفق شد هندوستان را تسخیر کند و غنایم زیادی را از آن سرزمین به ایران بیاورد. نادرشاه به خاطر روحیه ایلیاتی و سرگرمی دائم به جنگ، مانند دیگر شاهان ایران دارای پایتخت نبود اما در بعضی شهرها عماراتی را از خود بر جای گذاشت؛ معروف‌ترین این عمارات قصر خورشید در شهر کوچک کلات نادری واقع در ۱۶۸ کیلومتری شمال شرق مشهد است.

آنچه این کاخ را میان بناهای تاریخی ایران متمایز می‌کند، گنبد استوانه‌ای شکل آن است که از ۶۶ نیم ستون سنگی تشکیل شده است. می‌گویند قصر خورشید خانه نادر بوده اما کتیبه گنبدخانه‌اش که سوره نبأ را بر آن نوشته‌اند، عده‌ای را به این باور رسانده که قرار بوده است خانه ابدی نادر باشد.

این خانه دنیایی یا ابدی رو به باغی دلگشا چهره می‌گشاید، اما گویا سرداب‌های بزرگش جای نگاهداری جواهرات سلطنتی و نیز بعضی زندانیان بوده است. قصر خورشید به یاری هنرمندانی که نادر از هند به ایران آورده بود، ساخته شد و به این خاطر سنگ نگاره‌های دیواره بیرونی آن حال و هوایی کاملاً هندی دارد.

اصفهان؛ کاخ چهلستون

کاخ چهلستون اصفهان پس از آن که شاه عباس اول پایتخت سلسله صفویه را از قزوین به اصفهان منتقل کرد، ساخته شد. سپس به وسیله شاه عباس دوم و برای پذیرایی از مهمانان خارجی دربار توسعه پیدا کرد. این کاخ به روزگار سلطنت شاه سلطان حسین، آخرین شاه صفویه دچار آتش سوزی شد و صدمات قابل توجهی دید و پس از سقوط این سلسله نیز حال و روز خوبی نداشت. اهمیت کاخ چهلستون بیش از همه به سبب دیوارنگاره‌های آن است که توسط بزرگ‌ترین هنرمندان عصر صفوی مانند رضا عباسی، محمد یوسف، محمد قاسم، معین مصور و افضل‌الحسینی کشیده شده‌اند. بسیاری از این نقاشی‌ها در دوره قاجار جای خود را به نقاشی‌های کم مایه قاجاری دادند اما در ۷۰ سال گذشته کوشش بی وقفه‌ای صورت گرفته است تا نقاشی‌های صفوی را از زیر گچ خارج و مرمت کنند. بعضی از تابلوهای نقاشی بزرگ کاخ چهلستون مانند چالدران (نبرد شاه اسماعیل با عثمانی‌ها) و جنگ کرنال (فتح هند به دست نادرشاه) از آثار دوره قاجار هستند.